

Стоян Илиев

Петрарка и Лаура

Чест, добродетел, красота и чувство
свято ме влечаха безспир. . .

Петрарка

Задачите на поезията

В „Писмо до потомците“ Петрарка пише: „Аз съм роден от почтени, небогати, или, да кажа истината, почти бедни родители, кореняци флорентинци, но, изгонени от отечеството в Арецо, в изгнание, в годините на тази последна ера, започнала с раждането на Христа, през 1304-ата, на разсъмване в понеделник, 20 юли. Аз винаги дълбоко съм презирал богатството не защото не го желая, а от отвращение към усилията и грижите, които са негови неразделни спътници.“¹

В същото време Петрарка твърди, че предпочитал да се храни с прости ястия и т. нар. пирове, които са враждебни на скромните и добри нрави, никога не са го привличали. „Най-много от всичко ненавиждах пищността не само защото тя е отвратителна и противна на смирението, но и защото нарушава и противостои на спокойствието.“²

Затова пък Петрарка се отдава на духовно обогатяване и обиква римската литература заради красотата на формата и музикалния ѝ език, открива в нея израз на чувствата и преживяванията, които сам изпитва. В това отношение силно влияние му оказва неговият баща — един от поколението, което се наслаждава на Цицерон и Августин, и заразява с тази любов и своя син.

Заедно с това Петрарка се надсмива над схоластиката и нейните представители, за него те са „нова порода чудовища“, а университетите нарича „разсадници на високомерно невежество“. По същата причина презира и останалите области на средновековната наука — астрологията, медицината, алхимията и граматиката.

Когато сутринта на първи септември 1340 г. Петрарка получава покана от Римския сенат да приеме лавровия венец в Рим, той веднага се отзовава. На 16 февруари 1341 г. тръгва за Неапол, за да се представи на крал Роберт, единствен сред съвременните му

¹ Петрарка. Автобиография. Исповедь. Сонеты. М., 1915, с. 58.

² Пак там, с. 58.

монарси — любител на науката и изкуството, от когото очаква признание за правото на поетическия венец. В продължение на три дни Петрарка излага пред краля сериозните задачи на поезията, която дотогава Роберт смятал за проста забава, прочита му първите песни на своята „Африка“ и кралят приема посвещението, признавайки Петрарка достоен за лавровия венец. На церемонията при връчването на венеца Петрарка произнася своята знаменита реч за значението на поезията.

Три са причините — твърди той, — които разколебават неговото отношение към поезията: трудността, с която тя се създава, пренебрежителното отношение към нея от страна на самите поети и материалните затруднения, с които му се налага да се бори³. Но съществуват и други, по-съществени причини, които му помагат да превзмогне своите резерви към нея: славата на отечеството, личната му любов към него и желанието да пробуди подобни чувства и у своите съвременници.

В своята реч Петрарка също така изтъква, че за поезията са необходими не само талант и механично усвояване на занаята, а и високи нравствени добродетели. Той твърди, че ако искаш да придобиеш истинско име и истинска слава — „преди всичко трябва да се постараш да се издигнеш до добродетелта и мъдростта“. В този смисъл особено необходими за нравственото усъвършенстване на личността са „красноречието и спокойствието на духа“. Първият хуманист открива във високите етически качества на творческата личност източника на истинската духовна наслада, а от тук критерий за оценка на поезията е нейното нравствено въздействие; затова не вижда никаква разлика между нея и философията. Ето как Петрарка определя значението на поезията: „Под прикритието на измислици поетите излагат ту истините на естествената и нравствената философия, ту историческите събития. . . между работата на поета и работата на историка и философа-моралист или натуралиста разликата е такава, каквато е между облачното и ясното небе: зад едното и другото стои едно и също сияние, само наблюдателите го възприемат по различен начин.“ Основната задача на поета е да се „грижи за душата и за добродетелите“⁴.

Петрарка е един от най-образованите хора на своята епоха, той поставя началото на светското учение в Европа и на хуманизма в Италия. Само едно поколение го дели от Данте, но, както изтъква Де Санктис, той търси изхода от „дантевската дремеща гора“ не в посока на квиетизма, а в началата на човешкия разум. Докато Данте е все още схоластик, Петрарка изцяло се отдава на суетата

³ П е т р а р к а, Фр. Естетически фрагменти. М., 1982, 38—39.

⁴ Пак там, с. 44.

на деня и се разграничава от метафизиката. Като учен той се бори за свобода на интелектуалния живот и за независимост от средновековните схоластични канони. За него проблемите на духа представляват важна част от живота на личността, но намира достатъчно време да се погрижи и за своя земен живот. Затова в сравнение с „архаичния облик“ на Данте фигурата на Петрарка е по-дълбоко засегната от резеца на живота⁵.

Петрарка става изразител на умственото движение в Европа, което се нарича хуманизъм и Възраждане. Основни негови признаци според А. Н. Веселовски са: „разлагане на видимата, успокояваща цялост на светоусещането, критическо разкъсване на мисълта, страстно търсене на нови пътища, желание да се обоснове новото с възгледите на класиците“⁶. Под „разкъсване на мисълта Веселовски разбира не „средновековния раздор“ между плътта и духа, добре осъзнат от Петрарка, а вътрешните противоречия между любовта и аскезата, между мечтата за слава и самоотричането, в липсата на самоувереност, че е тръгнал по правилния път. Несъзнато у него се води остра борба между плътските желания и духовните му възжеления, което се откроява в сонетите, посветени на Лаура.

Основна предпоставка за развитието на любовната лирика на Петрарка е хуманистичният индивидуализъм, който се характеризира с интерес на човека към самия себе си и към собствените духовни преживявания; убеждението за големите нравствени достойнства на личността и неотменното право на човека да развива своите способности и да удовлетворява както физическите си, така и духовните си потребности; интерес към заобикалящата го действителност, доколкото тя има отношение към човека.

Тези моменти, които залягат в основата на хуманистичния мироглед на Възраждането и оказват силно влияние върху изграждането на любовното чувство на Петрарка, са противоположни на средновековното аскетическо светоусещане. Както е известно, през средните векове човешката природа се е смятала за източник на дяволски съблазни и оттук логически следва, че ние трябва да се интересуваме единствено от божественото начало, да бягаме зад манастирските стени. Противопоставяйки се на средновековния мироглед, Петрарка търси опорни точки в класическата древност, изучава гръцки и латински език, запознава се с античната литература и история и там намира родствено настроение, за което вече стана дума.

⁵ Веселовский, А. Н. Собрание сочинений. Т. V. Бочаччо. Петроград, 1915, с. 6.

⁶ Пак там, 6—7.

Борба между плътското и духовното начало

Диалогът на Петрарка „За презрението към света“, по своя характер много напомня „Изповедите“ на Августин, но докато последните са изложени във формата на непрекъснат разказ, изповедите на Петрарка са във формата на диалог. От името на поета говори Франциск, негов събеседник е самият Августин; между тях се завързва остър спор за природата на любовта и за нейния характер.

Изповедите на Петрарка разкриват раздвоения характер на неговото любовно чувство, а оттам и на творческата му природа. Той много добре знае какво е истинско чувство към жената, но заедно с това смята, че любовта е първопричина за големите семейни драми, които преживява човекът. Когато неговият двойник Франциск остава насаме със събеседника си Августин, той се мъчи да го убеди, че любовта му към Лаура е била чисто духовна обич, че самата Лаура е образец на съвършенството и красотата, че ѝ е задължен за всичко добро в себе си, че тя го води по пътя към небето. „Ако е такова нейното влияние, защо тя не те доведе до добродетели?“ — пита Августин. Тя е направила всичко, което е по силите ѝ, като непрекъснато се съпротивлява на неговите скъбласти, а той, от друга страна, искал да се добре до нещо „скверно“. А колко вярващ е бил в детството и юношеството си!

От една страна, Петрарка е бил твърде независим дух, за да се подчини на монашески аскетизъм, от друга — ясно съзнавал своя „недъг“ и заболяване и изпитва всички неудобства от вътрешната борба, която се води в него. Ще видим след малко, че докато Лаура е жива, той се измъчва от противоречията между чувствата и разума, между плътта и духа, неговите преживявания все повече се усложняват, поетът започва да проповядва, че плътта е греховна, че любовта е платонична, че тялото не е нищо друго освен „обвивка“ на духа, но все пак не се задоволява изцяло с това любовно кредо, иска да се довери на своите реални преживявания, на непосредствените си усещания, на еротичните си наслади.

За да стане по-ясно в какво се изразява характерът на неговите разкаяния, ще цитирам един откъс от писмото му до потомците. На първо място съжالياва, че неговата душа е била лишена от чувството за скромност, че е пострадала от „заразителна привычка“: „Юношеството ме измами, младостта ме увлече, но старостта ме поправи и чрез опита ме убеди в истинността на това, което съм чел много по-рано, а именно, че младостта и похотта са суета; или по-точно на това ме научи създателят на всички възрасти и времена, който понякога допуска бедните смъртни и тяхната празна

надменност да се отклонят от пътя, така че, разбирайки, макар и късно, своите грехове, те да познаят себе си.“⁷

Разкайвайки се, Петрарка твърди, че макар неговото тяло да не е силно, през юношеските му години било „необикновено ловко“. Външно погледнато, то не било красиво, но можело да се хареса, в цветущите години и през целия му живот е съвсем здраво. „В юношеството си — подчертава той — страдах от пареща, но единствена и достойна любов и дълго време щях да страдам от нея, ако жестоката, но полезна смърт не угаси вечно гаснещия пламък. Аз бих искал да имам правото да кажа, че бях напълно чужд на плътските страсти, но ако кажа така, ще излъжа; едно ще кажа с увереност — че макар пламъкът на младостта и на темперамента да ме увлече към тази низост — в душата си аз винаги съм я проклинал. При това наскоро, приближавайки четиридесетте години, когато в мене имаше и жар, и достатъчно сили, аз напълно се отрекох не само от това мерзко дело, но и от всеки спомен за него, сякаш никога не съм виждал жена; и смятам това едва ли не за най-голямо мое щастие и благодаря на Бога, който ме избави още в разцвета на здравето и силите от толкова презряно и винаги ненавиствено за мене робство.“⁸

Това разграничаване на Петрарка от „плътските страсти“ не бива да ни изненадва. За средновековния човек земният живот е кратковременно и преходно състояние, подготвящо за отвъдния свят като най-важен период от човешкото съществуване. Затова се проповядва самоотричане и отчуждение от света. Земният път на човека е тежко изпитание. Това учение, което носи печата на източните религии, се усъвършенствува от Августин. В „Божият град“ той в духа на Петрарка също споделя, че в младите си години е „обичал красотата на долния свят“, и казал на приятелите си: „Нима ние любим нещо друго освен прекрасното?“ Неговият дух извървял пътя на „телесните форми“, представите си за прекрасното заимствувал от красивото женско тяло и от формите на земния живот. Той се колебаел непрекъснато между „духовното“ и „телесното“, защото чувствувал прелестта на прекрасните тела. След преминаването си към християнството започва неговата мъчителна вътрешна борба против тези „съблазни“, непрекъснато се връща към красотата на „зримия свят“ и към „незримата“, „абсолютна“ красота. В този смисъл силно влияние му оказва манихейството с неговия дуалистичен възглед за света като арена на борба между двете изконни начала — доброто и злото. Августин приема християнството в зряла възраст, а дотогава преминава през

⁷ Петрарка, Фр. Автобиография. ... с.57.

⁸ Пак там.

езичеството и неоплатонизма. За него Христос е онзи „благ“ и истински Посредник между човека и Бога, който показва, че „грехът е зло, а не субстанция или природа на плътта“⁹. „Плътта се самоочиства не чрез себе си, а чрез Словото, което тя е възприела.“

Пътят на „очистението“ е мъчителен и драматичен, Августин го разкрива в своите „Изповеди“. През юношеските си години той като Петрарка е завладян от плътски възжеления: „И къде бях аз — споделя той, — и как дълго скитах далеч от истинските утехи на Твоя дом? В течение на цялата шестнадесета година от моя живот плътта ми взе връх над мен. И аз напълно се отдадох на похотта, оправдавана от безсрамието и безпътството на човечеството, но забранява от Твоя закон.“¹⁰ Августин се разкайва, че не е направил никакви опити да попречи на това зло. На 16 години заминава за Картаген, където се оказва изцяло потопен в „пагубните страсти на престъпната любов“, опасно загнездила се в него: „Аз търсех предметите на любовта, защото обичах да любя; прекият и законен път на любовта ми беше противен. Да любя и да бъда любим ми беше приятно, особено ако към това се прибавяше и чувствено наслаждение. Животворното чувство на приятелството аз осквернявах с плътски нечистотии, към ясният блясък на любовта прибавях адския огън на сладострастието.“¹¹

С тези думи Августин представя отношенията си с любовницата, която любил години наред и от която имал син, когото също силно обичал. Но настъпва време, когато под настойчивите подкани на майка му, към която храни силна привързаност, той се замисля за женитба и трябва да прекрати отношенията си със своята наложница: „... като главно препятствие към предстоящото съпружество моята наложница беше отстранена. На сърцето ми, свикнало вече с нея и пристрастено към престъпната любов, беше нанесена най-тежката и чувствителна рана.“¹² Тя се връща в Африка, като му оставя сина. Девојката, за която иска да се ожени, била обаче твърде млада и той можел да се свърже с нея едва след две години. Намира си нова любовница, но ургизенията на съвестта все повече го измъчват и той се обръща към Бога: „Дари ме с чисто сърце и непорочност във въздържанието, но не бързай.“ В края на краищата религията побеждава и Августин посвещава останалата част от живота си на безбрачието.

Земните страсти, които се раждат в човешкото тяло, съдържат в себе си нещо нечисто и греховно по своята същност. Августин, както и Петрарка, е завладян от необузdana страст и се терзае от страш-

⁹ Творения Блаженнаго Августина. Ч. IV, кн. X. Киев, 1905, с. 146.

¹⁰ Исповедъ Блаженнаго Августина. М., 1914, с. 30.

¹¹ Пак там, 43—45.

¹² Пак там, с. 145.

ни разкаяния. „Впрочем — пише той — и тъй наречените скърби на плътта са всъщност скърби на душата в плътта и от плътта. Нима плътта сама по себе си, без душата, скърби за каквото и да е или желае каквото и да е?“¹³

Когато казва, че „плътта скърби“, Августин има предвид болките на душата, защото върху нея оказва влияние плътската чувствителност. „Скърбта на плътта“ е неприятно усещане на душата и своего рода отвращение от чувствителността на плътта.

Тъй като в земния живот всичко е греховно, човек постоянно е заплашен да загуби правото си на вечно блаженство. Най-сигурното средство да се избегне това състояние е да посветиш живота си на покаяние. Книгата на Петрарка „За презрението към света“ изцяло е посветена на това покаяние. Августин настоява, че Франциск трябва да обвинява своя дух, защото е срамно толкова дълго да се подчинява „на законите на своята природа“ и да не смее да разбие оковите на собственото си робство, защото позволява на своята плът да се увлича неистиво и че се е оплел в „мрежата на греховете“. Упреквя го още, че се гордее с хубавите качества на тялото си и не вижда опасностите, които го дебнат. „И тъй, слушай — проповядва той. — Аз не отричам, че твоята душа е прекрасно устроена свише, но бъди сигурен, че благодарение на съприкосновението с тялото, в което е заключена, тя е загубила голяма част от своето първоначално благородство и нещо повече — вцепенила се е през това дълго време и като че ли е забравила и за своя произход, и за своя небесен творец.“¹⁴

Франциск от своя страна се чувствава обиден от Августин и му приписва неща, които той не цени: „Аз ли — възразява той — възлагам надежда на това смъртно и преходно жалко тяло, когато всеки ден усещам неговата разруха? Да ме пази Бог. В юношеството си, признавам, аз се грижех за своята прическа и за разкрасяването на лицето си, но заедно с ранните години тази грижа изчезна. . .“ Франциск от опит знае, че е бил прав император Домициан, който казва: „Знай, че няма нищо по-приятно от красотата и нищо по-краткотрайно.“¹⁵ Никой не е дотолкова безумен, та да не осъзнава преходността на своето съществуване и ако го попитате да не е отговорил, че е смъртен и обитава „тленно тяло“.

Нищо в такава степен не поражда презрение към Бога, както любовта към преходните неща и особено оная, която наричат с името „Любов“. Това, твърди Августин, е „човешко безумие“, често пъти изразено във формата на „божествено внушение“. Докато при другите страсти ние се увличаме от външността на нещата или

¹³ Творения Блаженнаго Августина. Ч. V, кн. XIV, с. 40.

¹⁴ Петрарка, Фр. Автобиография. . . , с. 107.

¹⁵ Пак там, с. 118.

те са израз на изблиците на нашето собствено въображение, при любовта става дума и за „взаимност на чувствата“. Докато в други случаи ние просто любим, тук става дума за любов между двама. Затова неслучайно Цицерон казва, че „от всички душевни страсти безспорно нито една не е по-люта от любовта“¹⁶.

И на друго място Петрарка цитира Цицерон, който е изпитвал ненавист към заблудите на своето време, възмущава се от неговите съвременници: „Те нищо не можели да видят с душата и всичко свеждали до чувственото зрение; но задачата на всеки силен дух е да отвлича мисълта от чувствените впечатления и мисленето — от привичката.“¹⁷

Неслучайно Петрарка се позовава на Цицерон и по-специално на неговия трактат „За страстите“. Това е четвъртата Тускуланска беседа, в която великият оратор спори със стоиците, перипатигите и академиците за характера на човешките страсти. Става дума за неща, които за гръците са „болести“, а в по-ново време наричаме „вълнения“ или „страсти“. Цицерон цитира определението на Зенон: „страстта (на неговия език *pathos*) е движение на душата, отвлечение от разума и нещо противно на природата“. Други казвали, че „страстта е извънредно силно движение на душата“, а това според Цицерон означава „далеч отстъпващо от обикновената природа“.

„О, поезия, поезия — възкликва Цицерон, — славна наставница на нравите! Даже и в самите богове ти разпали любовта — подбудител на порока и лекомислието. Не говоря за комедията — ако не бяхме снизходителни към порока, нямаше да имаме и комедии. Но какво казва в комедията си сам вождът на аргонавтите: Заради любовта, а не заради честта ти ме спаси тогава!“¹⁸

Цицерон оспорва мнението на някои философи, че „любовта не е разврат“. Според него Епикур не е далеч от истината, като сравнява любовта с блудството. Всъщност в какво се изразява — пита той — „любовта към приятелството“? Защо никой не обича нито уродливия юноша, нито красивия старец? Такава любов не е известна в гръцките гимназиони, където юношите спортували съвсем голи и се допускала пълна свобода. Но още Еней казва, че „разголването пред хората е източник на порочността“.

За Цицерон няма никакво съмнение, че любовта е неразделна от похотта. Но нали Платон придава голямо значение на любовта? Нали дори стоящите твърдят, че и мъдрецът може да люби и че самата любов е „стремеж към приятелство, вдъхновявано от красотата“? Ако в природата има човек без грижи, без желания, без тре-

¹⁶ Петрарка, Фр. Автобиография. . . , 179—180.

¹⁷ Пак там, с. 109.

¹⁸ Марк Тулий Цицерон. Избранные сочинения. М., 1975, с. 319.

воги, без страдания — нека е така; но тогава той няма да има желания“, а тук става дума точно за тях. „Защото — заключава Цицерон, — ако има любов на света — а има такава! — то тя не е далече от безумието.“¹⁹

Цицерон пламенно иска да докаже какво безумство е любовта, че измежду всички останали страсти тя е най-силната и напомня колко е свързана тя с „насилието, позора, блудството, дори с кръвосмешението, с всичко, което е позорно и достойно за осъждане“. Ако не ни напомня за подобни пороци, то „любовната страст и сама по себе си е достатъчно мерзка. Да премълчим за безумието на любовта; но няма не е достатъчно при нея и лекомислието, дори там, където то изглежда дреболия“ — възкликва той²⁰.

Към споменатите „болести“ на любовната страст, както ще срещнем и при Петрарка, Цицерон добавя още „непостоянството“, „променливостта“, „капризите“. „Ако любовта беше естествено чувство — пише той, — биха обичали всичко, биха обичали непрекъснато и едно и също нещо, без да чувствуват нито срам, нито нужда от размисъл, нито пресищане.“²¹

Осъждайки така остро страстите, Цицерон нанася убийствен удар на жената, която според него е главният виновник за любовните възделения. За него тя е „нещо празно, презряно, нищожно“. По-добре човек да се развлича с други занимания, да се отдаде на други грижи или просто да предпочете друга дейност, за което много помага обикновената промяна на мястото, както е при оздравяващите болни. Но най-вече да се разчита на трите средства против любовта, препоръчвани от Цицерон, на които ще се опрат Августин и Петрарка: срам, пресищане и размишление.

Така „чувствените удоволствия“, от които се увличат през младите си години Августин и Петрарка, в зряла възраст се квалифицират като „безумие“, като срамна „похотливост“, като греховно сладострастие. Особено срамни са половите отношения с жената, които някои възприемат като връхна точка на блаженството, но всъщност те са връхна точка на човешкото безумие. Разликата между Цицерон, от една страна, и Августин и Петрарка, от друга, е в това, че последните се колебаят между опасното удоволствие и изпитанията на волята. Августин, както и Петрарка, допуска, че наслаждението от плътта, което се намира под властта на ума, е не само допустимо, но е и желателно. В този смисъл Франциск казва на Августин, че „аз обичах не толкова нейното тяло, колкото душата ѝ, чиято чистота, превъзхождайки човешкото ниво, ме

¹⁹ Пак там, с. 319.

²⁰ Пак там, с. 321.

²¹ Ц и ц е р о в. Избранные сочинения, с. 321.

възхищаваше²². Той твърди, че „любовта в зависимост от качествата на нейния предмет може да бъде и най-лошата от душевните страсти, и най-благородното деяние“, на което Августин все пак му отговаря, че любовта е „връх на безумието“, ако става дума за „страст към гадна и развратна жена“²³.

Какво в края на краищата препоръчва Августин на Франциск? Той го съветва духовно да се усъвършенствува и никога да не забравя мисълта на Платон, че „нищо не противодействува повече за познаването на Божеството от плътските влечения и възбудената похот“²⁴. Франциск трябва да преодолее у себе си жадния стремеж към земни блага и добре да запомни, че общуването с Венера ни лишава от възможността да съзерцаваме божеството. Затова на всяка цена да избягва измамните сладости на живота.

Както виждаме, Петрарка изцяло се саморазголява в своя диалог „За презрението към света“ и с нечувана дързост разкрива вътрешната борба, която се води в него — борба между плътското и духовното начало в неговата любов. Августин е авторитетът, учителят, проповедникът, който обсъжда жизнените постъпки и любовните преживявания на Франциск. Виждаме как Петрарка се колебае между Августиновия идеал за духовна красота и съблазните на живота, каквито колебания ще срещнем и в неговата лирика. Петрарка внимателно се вглежда в противоречията на собствените си душевни преживявания, откровено изнася на показ своите душевни рани. Особено внимание той отделя на човешката красота, на красотата на човешкото тяло и в съответствие с късноантичната традиция я разделя на земна и небесна, на плътска и душевна. В съгласие с Августин той възразява на стоиците, които осъждат всички човешки чувства, и твърди, че страстите, вълнуващи душите на християните, могат да ги подбудят към добродетелни дела. По такъв начин той се разграничава от мрачното учение за първородния грях, което със своя източен произход се оказва чуждо на първия хуманист. Петрарка не вижда в природата и човешкото тяло нещо само по себе си греховно и нечисто по своята същност — неговият двойник Франциск ще вметне на Августин: „Аз добре помня, че никога не съм любил нещо срамно, а съм любил само най-прекрасното.“ Августин незабавно му отговаря: „Известно е, че може и прекрасното да се люби срамно.“

Раздвоението на Петрарка е очевидно и то дава ново направление на неговата нравствена философия. Той се разграничава от монашеството, което разкъсва всички човешки връзки, противопоставя се на отшелничеството, умъртвяващо плътта. В края на краи-

²² Петрарка. Автобиография. . . , с. 168.

²³ Пак там, 160—161.

²⁴ Пак там, с. 137.

щата Петрарка признава, че не е успял да преодолее съблазните на плътта и тук ни е виждаме езическото начало в неговия мироглед, макар и в християнизиран вид. Неговото любовно чувство е дуалистично, в него тясно се преплитат плътското и духовното начало, които водят безкрайна борба, станала причина за вътрешния му драматизъм. Тъкмо в това направление трябва да търсим и началото на психологическия реализъм в неговата лирика.

Тъмната подпочвеност на чувствата

През първата половина на XIV век все още с пълна сила цари аскетичният възглед за живота: „Бог е противоположен на света и светът е противоположен на Бога“ — двете начала по същество се изключват взаимно и човек трябва да избере едното от тях. Христос със своята смърт предоставя на хората правото на избор: изкупвайки първородния си грях, той ги примирява с Бога и отново им дава възможност да стигнат до блаженството на вечния живот.

По отношение на живота Петрарка е настроен скептично и това до известна степен го сближава с аскетическия морал. В духа на Августин той твърди, че животът е източник на грях. Какво друго означава дълго да живееш, освен дълго да се мъчиш? И колкото повече живееш, толкова повече бремето на греховете те угнетява и потиска. Макар Бог да обещава опростяване на греховете на разкаялите се, дяволът внушава увереност в продължителността на живота. Колко много хора той е измамил и погубил с празните надежди, с които ги зальгва.

Трябва веднага да отбележим, че този мотив на отрицателно отношение към живота за Петрарка е от второстепенно значение. Неговото презрение към живота има по-други причини. Според монашеската гледна точка светът е зло и това зло е голяма пречка за възможността за спасение. За мирския човек, за неговото плътско и греховно същество, тъкмо обратното, светът е пълен със съблазни и радости и колкото по-привлекателен е греховният свят, толкова по-труден е подвигът на човека, който се отказва от него.

Песимизмът на Петрарка не поражда отвращение към живота, а тъкмо обратното — той се отнася към него с нарастващ интерес. Първият хуманист на Възраждането обича радостите на земния живот, стреми се към тях и умее да им се наслаждава. Затова той с възторг описва красотата на природата, която е дала на човека „очи и лице, откриващо тайните на душата, дала му е разум, дала му е речта, дала му е сълзите, дала му е смеха“. Буркхарт е забелязал, че за Петрарка наслаждението от природата е най-желаният съпътник при всяко умствено занимание, че това наслаждение лежи

в основата на неговия живот. Той обичал да почива в лоното на природата, сред селската тишина, бягал от суетата на придворния живот и от шума на големите градове, странствувал из Европа, за да заглуши болката на разбитото си сърце. Търсел уединение — за това знаели потоците, полетата и горичките, при тях той отива със сърдечните си страдания и мечти за Лаура.

Отношение към жената

Раздвоеността на чувствата на Петрарка е особено очевидна в отношението му към жената. През средните векове жената е безлично същество, лишено от всякаква индивидуалност. Омъжвали са я още почти дете и са я учели да вижда в лицето на своя съпруг истински господар, който има над нея пълна власт. Нейният живот не прилича нито на живота на девойката, нито на омъжената жена в наше време, но тя едва ли е страдала от суровото отношение на мъжа, защото не е можела да си представи по-добра съдба; затова пък не страдала от болни нерви, както съвременната жена. Домакинството поглъщало цялото ѝ време, а свободните си часове отдава на молитви в църквата. Несъмнено грубата чувственост понякога я завладявала, но тя рядко изменяла на своя съпруг и едва ли е мечтаела във въображението си за такива измени, както съвременната жена, за да се стреми към тях като към необходимо развлечение сред монотонността на съпружеския живот. Но чисто женските качества са ѝ били присъщи. „Когато говоря за жената, — е писал Рабле, — под това аз разбирам пол, дотолкова слаб, изменчив, непостоянен и несвършен, та ми се струва, че природата се е отклонила от здравия смисъл, с който е създала всички неща, когато е сътворила жената. И мислейки над това стотици пъти, аз винаги стигам до извода, че формирайки жената, природата е имала предвид наслаждението на мъжа и продължението на човешкия род, а не свършенството на женската натура.“

Според Петрарка няма нищо по-непостоянно от женския характер за този, който се стреми към спокойствие: „Ако търсиш покой — обяснява той, — пази се от жените, този непрекъснат източник на спорове и грижи. Покой и жена рядко биват под един покрив.“ Понеже „сватбата с жена е раздяла със света“, Петрарка препоръчва на приятелите си да си вземат у дома кълвачи, папагали, дори кукумявки и бухали, но не и жени — те ще пеят, а тя ще напада, те ще бърбят нещо, а тя само ще измъчва, те могат да бъдат изхвърлени, а тя ще ги оплете в такива вериги, че само смъртта може да ги отърве от тях. Ако искаш да се откажеш от най-близките си приятели, ако си решил да се жертваш — отдай се на съпружество. Не бива да се самозалъгваш, че ще намериш жена, с

която животът ти да не е истинско мъчение. Това просто е абсурдно, защото дори и красивата бързо ще ти омръзне, още повече, че тя трудно се опазва — по силата на закона, че между красотата на тялото и чистотата на душата съществува непрекъсната вражда. Дори ако жената притежава всички вътрешни и външни достойнства, ако е от знатен род, ако е богата, красива, талантлива, ако има нежни чувства и безукорна репутация, пак ще е с недостатък — нейната гордост. Не дай боже пък жената да е бедна — непременно ще е в тежест на семейството, ако пък е богата — всичко ще ѝ е позволено и тя ще гледа на мъжа си като на роб. Нищо не е в състояние да спаси мъжа; дори жената да го обича силно, от това ще произлязат пак само неприятности: ако мъжът не ѝ отговаря с взаимност, ще превърне любовта ѝ в ненавист, ще стане мъченик на женските капризи и ревността ще се превърне в непрекъснато страдание.

Петрарка не изпуска нито един аргумент, за да предупреди мъжа за опасностите, които го заплашват от страна на жената — като се започне със социалното ѝ положение и се завърши с нейните природни качества, психологически слабости, нравствени наклонности и чисто човешки увлечения. Ако жената пламенно те люби, любовта в края на краищата се превръща в ненавист. Ако ти самият пламтиш от любов, по необходимост трябва изцяло да се отдадеш на женските капризи; тогава твоята мъжка ревност ще те буди нощем, ще станеш подозрителен дори към приятелите си — с една дума, каквото и да е съпружеската любов, тя еднакво заплашва мъжа. Затова Петрарка въздъхва: „Ако това се нарича живот, то аз не зная кое следва да се нарече смърт.“

Колко безпошаден е Петрарка към греховната Ева, се вижда от следния негов извод: „Колко извратен и тъп е човекът, който плаче на погребението на жена си и играе на сватбата си! Ти си победил в голямо сражение, избавил си се от дълга обсада.“ Петрарка насочва своите удари против жената и в по-друг смисъл. Освен нея в състава на семейството влизат и децата, които видоизменят и усложняват живота на мъжа. Затова той нарича децата „домашно бреме“, „сладка отрова“, „жлъчка, обвита в мед“.

Петрарка излиза от позицията на мъж, вкусил от дървото на познанието. Той вече не може да бъде спокоен в отношенията си към нежния пол, става подозрителен, неговата душа е тревожна и неспокойна, съзнанието му е раздвоено, мислите му се разкъсват от противоречия и поетът се опитва да предскаже съдбата на всички бъдещи мъже, в чиято душа се е загнездило възжеление към дъщерите на Ева.

Търсене на „мяра в порока“

Тези възгледи на Петрарка за жената определят и двойственото му отношение към любовта. Тя е благородна сила, водеща към добро, но противоречията ѝ с християнския морал си остават открити. Както видяхме, в диалога си „За презрението към света“ Петрарка се опитва да обедини тези две начала на любовта, но Лаура не отстъпва, отричайки земната любов като греховна сила. Изходът от споменатото противоречие той ще потърси в „мярата на пророка“, за която говори Цицерон в своите Тускулански беседи.

В диалога „За презрението към света“ Августин между другото вметва на Франциск: „Няма съмнение, че хората често любят най-прекрасни неща по срамен начин.“²⁵ На тази зебележка на Августин Франциск отговаря, че в неговата „любов никога не е имало нищо срамно, нищо непристойно, изобщо нищо престъпно освен нейната прекаленост. Ако тя беше с мярка, нищо по-прекрасно не би могло да се измисли.“ Обяснявайки тази страна от любовното чувство на Франциск, Августин формулира, че е искал да „придаде мяра на пророка“, за каквато говори Цицерон в своите Тускулански беседи.

Става дума за трактата на Цицерон „За страстите“, където се твърди, че „както в тялото има красота, сила, бодрост, здраве, бързина, така и в душата. Има телесно здраве — умереност, при която се съгласуват помежду си всички части, съставлящи тялото; по същия начин може да се говори за душевно здраве, когато в душата са съгласувани помежду си създението и мнението; тази душевна добродетел някои направо наричат умереност, а други — придържане към умереност. . .“²⁶

Ако се опитаме да потърсим историческите и гносеологическите корени на учението на Цицерон за умереността, непременно ще достигнем до тезиса на Платон за „средината“, където великият мъдрец прави опит да синтезира „идеалното“ с „реалното“, да разтвори умственото в чувственото. В този смисъл и Августин съветва Франциск да избира „средния път“ и да се противопостави на стоиците и аскетите, които твърдят, че за поддържане на човешкия живот са достатъчни хлябът и водата, че с тях човек не е беден, защото напълно удовлетворява своите желания и е равен на Юпитер. Августин настойчиво подканя Франциск „да обуздае своето естество“. Понеже последният се оказва раздвоен между „естеството“ и усилията да го овладее, той констатира за себе си, че неслучайно древните поети са „посветили двойния връх на Парнас на два бога“,

²⁵ Петрарка, Фр. Цит. съч., с. 169.

²⁶ Цицерон. Избранные сочинения. М., 1975, с. 306.

че те едновременно са се молили на Аполон като „бог на духа“ и на Бакх като бог на удоволствията и сладострастието.

Всъщност този стремеж да се „обуздае естеството“, да се „придаде мяра на порока“, „да се избере средният път“ или да „следваме умереността“ е продиктуван от желанието на Петрарка да постигне някакво равновесие между земното и небесното начало на своята любов. Затова той се обръща за съвет към древните мъдреци, проповядващи умереността като единствено средство за нравствено облагородяване и духовно усъвършенствуване на личността. Това обаче не е лесно за постигане и Августин успокоява Франциск: „Разбира се, пътят протича през много трудности, но и влечението към добродетелите вече само по себе си е хубава част от добродетелта.“²⁷ Като потвърждение на тази мисъл Франциск от своя страна цитира един стих на Хораций: „Който умерено обича златото, е избрал верен път.“

Петрарка ще се опита да обедини двете начала в любовта си към Лаура, търсейки „средината“. Той остава верен на възгледа за различните степени на любовното чувство. Този йерархичен принцип за любовта наследява от Сократовата естетика и Платон, за когото Ерос е „средина“ между знанието и чувствеността. Според А. Ф. Лосев тук намира израз „цялата антична пластическа предметност“, която не може да се задоволи с отвлечения синтез на разсъдък с чувствата, а търси тяхното органично съчетание. Затова за Платон красотата не е нито „реална“, нито „идеална“, тя е напълно неутрална спрямо двете сфери, тя е „екстатичен ум и умствен екстаз“²⁸.

Опитвайки се да „придаде мяра на порока“, Петрарка осъжда женската красота, вижда в нея източник на греховна привързаност към света и причината за много престъпления. Красотата е опасна не само когато се проявява у жената, но дори и в звуците и цветовете, защото, доставяйки наслада, отвлича от най-главното — да се „избере средният път“.

Но дори и в нападите си срещу жената Петрарка остава на чисто светска и практическа почва, излизайки от интересите на земния живот. Обвинявайки жените в различни престъпления, той никога не прибегва до аскетическа аргументация, защото преследва по-други цели. За аскета жената е зло, понеже привързва човека към света и го води към неизбежна гибел.

Но това, което трябва да се подчертае в случая, е, че любовта на мадоната заставя Петрарка да се пробуди от сън и да загори от порива за неземно щастие. За него любовта е пробуждаща сила,

²⁷ Петрарка, Фр. Автобиография... с. 92.

²⁸ Лосев, А. Ф. История античной эстетики. Софисты: Сократ. Платон. М., 1969, с. 186.

тя е непреодолима, а „диктатът на Амур“ обхваща целия човек: „Свършва се с игривостта на провансалците, със схематизма на сицилийците, с алегоричния символизъм на „стиловистите“ у Петрарка.“²⁹

За него няма друг интимен живот освен служенето на донната, служенето на славата, която буквално го поглъща с годините. От друга страна, той обича да разказва историята на своята любов, пречупена през анализа на личните размисли и интелектуално облагородена. Неговите реални преживявания са смекчени от художествената преработка и в тях изчезва „страстният биографичен субстрат“. Затова Фридрих Шлегел противопоставя до известна степен стиховете на Сафо и сонетите на Петрарка. Той го вижда като „хладнокръвен любовник“, който не казва нищо друго освен „изящни общи фрази“, и затова го нарича „романтичен, а не лиричен“. Като съществена причина за хладнокръвието на Петрарка Шлегел сочи липсата на олимпийска публика, която да се наслаждава на „голата“ красота, както някога на площада се възхищавали на „красивата и на класическата същност“ на Фрина³⁰.

Петрарка не само непосредствено разкрива преживяванията си като Сафо, но и като Данте обича да размисля върху тях и да ги облича в рационални формули. Ето как той размишлява върху един стих на Вергилий: „Но мен ме влекат по пустинята на Парнас стръмните пътеки на сладостната любов.“ Това са думи, твърди Петрарка, написани от „най-силния от всички велики поети“. Първата част говори за големите трудности, които среща поетът в своя път, другата напомня за непосредственото горене на „заразения дух“. Първата се характеризира с думите „пустиня“, „влекат“, „стръмните“, а втората със „сладостна“, „любов“. Петрарка открива тук логическа връзка, защото „всеки, който жадува да се изкачи по пустинните стръмнини на Парнас, по такъв начин трябва да обича онова, за което жадува; всеки, който обича такова извисяване, като следствие явно е по-добре подготвен за занятието, възлюбено от душата му, защото занятие без любов, без силно вътрешно увлечение и душевно упоение не донася желаните плодове, както може да се съди от перипатическото съждение, великолепно анализирано от Цицерон в четвъртата книга „Тускулан“ и както личи от неговото определение на „занятие“ (studium), чиято същност е именно „постоянната и силна, не без наслаждение увлеченост, насочена към някакъв предмет, като философия, поезия и други изкуства“. Тези мисли Петрарка разкрива в словото си, произнесено в Рим, при увенчаването му с лавров венец³¹.

²⁹ Петрарка, Ф.р. Естетически фрагменти. М., 1982, с. 26.

³⁰ Естетика на немския романтизъм. С., 1984, ъ. 158.

³¹ Петрарка, Ф.р. Естетически фрагменти, 38—39.

Както виждаме, Петрарка като Данте раздробява любовта на съставните ѝ части, откривайки в нея първопричина и следствие. Той обича да си служи с категории като „небесен свят“, „земен свят“, „рай“, „ад“, „грехопадение“, „изкушение“, „възкресение“, „падение“, каквито срещаме и у Данте. В съответствие с цялата късноантична традиция той разделя любовта на „земна“ и на „небесна“, на „плътска“ и на „духовна“. Ясно е, че духовната любов се цени от него по-високо, защото е изградена от родствената ѝ небесна любов. Духовната любов е идеална, т. е. божествена. Но тя не се постига лесно, човек трябва да работи за очистването на своята душа, преди тя да засияе с изначалната си красота, т. е. нравствено да се самоусъвършенствува. Непрекъснато помнейки, че човек е изграден от душа и от тяло, Петрарка търси пътища за духовното си облагородяване. Според него трагичното не е това, че човек е изграден от душа и от тяло, трагичното е, че душата непрекъснато се стреми към земните блага и се оказва зависима от възделенията на плътта. Като не може да намери „мяра в порока“, душата става дори по-безобразна от тялото, докато обратно — тялото със своята красота може да способствува за измъкването на душата от „мрежата на греховете“, както показва примерът с Лаура.

Затова Де Санктис определя вечната неудовлетвореност на Петрарка като „знамение на новото време“. Той е завладян от чувството на печал като страдание за един нов свят. Това чувство, „незабелязано за човешкото съзнание вече зрее в лоното на средновековието, но не се чувства свободно в него, стреми се да се изтръгне от обятията му, макар все още да не успява да направи това поради съпротивата на разума“³². Ето защо Петрарка казва, че любовта е „таен огън“, „приятна рана“, „вкусна отрова“, „сладка горчивина“, „услаждаща се болест“, „привлекателно мъчение“, „приятна смърт“.

Тази вечна неудовлетвореност на Петрарка го кара непрекъснато да се вглежда в себе си, да анализира своите преживявания, да се раздвоява. Несъмнено той е влюбен в своето „аз“, проникнат е от съзнанието за своя личен подвиг и в това отношение признанието, което получава, силно го подкрепя. Но има мигове, когато разбира, че лъжливият дух на самолюбието е баща на всяка лъжа, че той подмамва ума да се задоволява с различни софизми и не само разслабва нашата воля в борбата против изкушенията на средновековната схоластика, но и подмамва душата в клопките на различни пороци. Затова Петрарка се оказва раздвоен между

³² Де Санктис, Ф. Р. История итальянской литературы. Т. I. М., 1963, с. 333.

славата и смирението. Той разбира, че изцяло завладеният от необузвано самолюбие човек е загубил своето нравствено равновесие и целият му живот се превръща в истинско духовно изпитание. Безкрайните желания не могат да бъдат задоволени, а неудовлетвореността поражда озлобение, безсилната любов — отчаяние. Тук става дума за една разновидност на неоплатонизма, който обаче по думите на А. Ф. Лосев е „индивидуалистичен, субективно-иманентен и затова свободомислещ“.

Отправна точка на неговия индивидуализъм е любовта му към Лаура. Тази любов се превръща в тема за анализ, в съдържание на неговия духовен живот, в жажда за слава. Той одухотворява любовта си и тя му подсказва пътя към небето.

Лаура

За любовта на Петрарка към Лаура знаем от собствените му признания, но трябва да се подчертае, че дори и най-близките му приятели се съмнявали в действителното съществуване на любимата и предполагали, че възпявайки Лаура, той няма предвид жива и конкретна жена, а поетически символ. Поетът позволявал на съвсем малък кръг от близки хора да надникват в интимния му живот. Неговият стар приятел Джакомо Колона изказвал предположението, че възпявайки Лаура, Петрарка е имал предвид „поетическа лауга“. Поетът се обиждал: „Дай боже да е било така и моята любов да е била забава, а не умопомрачение. . .“ Това е написано през 1346 г., но става литературен факт по-късно, когато 60-годишният поет започва да въвежда ред в своята кореспонденция.

Единственият документ, който оставя Петрарка за Лаура, е във връзка със смъртта ѝ. Лаура умира от чума през 1348 г., той научава за смъртта ѝ след повече от месец и на 19 май 1348 г. записва в книга със стихове на Вергилий: „Лаура, прочута със своите добродетели и дълго прославяна в моите стихове, видях за първи път в ранните си юношески години, в лято Господне 1327-о, в шестия ден на месец април, в църквата „Света Клара“ в Авиньон, на утринна (служба); и в същия град, през същия месец април, на същия ден шести, в същия първи час, през лятото 1348-о на този свят, оная светлина изчезна, когато аз случайно се намирах във Верона, уви! — без да зная съдбата си. Печалната вест стигна до мен чрез писмото на моя Людовик от Парма през същата година, на 19 май сутринта. Нейното непорочно и прекрасно тяло било погребано в гробницата на братята манорити привечер в деня на смъртта ѝ: а душата ѝ, сигурен съм — както казва Сенека за Сципион Африкански, — се е върнала на небето, откъдето е дошла. Това дотук като скръбен спомен за събитието, като някаква горчива утеха аз реших

да напиша именно на това място, което често е пред очите ми, за да помня, че в този живот вече нищо не трябва да ми харесва и дано като често го виждам и мисълта за краткотрайността на живота ми напомнят, че след като е скъсана най-здравата мрежа, време е да бягам от Вавилон, което с помощта на Божията благодат лесно може да стане, ако строго и мъжествено помня суетните грижи, напразните надежди и печалните завършеци на отминалото време.³³

Както виждаме, сведенията за Лаура са оскъдни. Тя се ражда около 1307 година в Авиньон, в добро семейство, през януари 1325 г. сключва брак и ражда единадесет деца. След неочакваната ѝ смърт от чума през 1348 г., няколко месеца по-късно, нейният съпруг се оженва повторно.

Известно е, че провансалските поети обикновено скривали имената на своите дами под условни наименования. Случаят с Лаура не е такъв. Макар данните за нея да са оскъдни, тя е съществувала в действителност.

Както вече разбрахме, Петрарка я среща за първи път на 6 април 1327 г. в църквата „Света Клара“. На тази среща той посвещава специален сонет:

Желанието ме зове, Амур помага;
привичката влече, страстта без жал гори;
надежда ободрителна в кръвта ми ври
и своята десница на сърцето слага.

Уви! И клетото сърце с наивност блага
приема слепия водач — лъжлив дори!
Умрял е разумът, всевластна страст цари
и миг след миг все по-приятен блян предлага!

Чест, добродетел, красота и чувство свято
ме влачеха безспир към вейките, където
изящно на стръвта се хвана в миг сърцето.

Хиляда триста двадесет и седмо лято,
ден шести от април аз влязох сам
сред лабиринт, от който изхода не знам!³⁴

Лаура е „белокоса красавица,“ омъжена жена, поетът се увлича по нея и я обича в продължение на 21 години, а след нейната смърт я оплаква още десет години. До този момент той е имал и други увлечения, сега в него се появява по-особено чувство, нелишено от

³³ Петрарка, Ф. р. Автобиография. . . , с. 228.

³⁴ Преводите от италиански тук и по-долу са от Стефан Петров.

известна еротика, но способно да се издигне до висините на чисто художественото съзерцание и вътрешното нравствено просветление.

В своите сонети, както и в диалога си „За презрението към света“ Петрарка ще разкаже как в юношеството си е живял на свобода, пренебрегвайки Амур, но той с ожесточена сила се нахвърлил върху него:

За да си отмъсти в един-единствен ден
и да даде за не един погром разплата;
Амур изопна пак изящно тетивата
и ме задебна — враг, в засада спотаен.

Духът ми бе едва в сърцето укрепен,
готов докрай да води с чест войната,
когато пъргаво Амур заби стрелата
там, дето неведнъж върхът ѝ бе строшен.

Любовта на Петрарка към „дивната жена“ го заставя да се пробуди от сън и в него се заражда порив към неземното щастие. Поетът не е очаквал, че Ерос в ден „на скръб и на набожност тиха“ ще метне своите стрели в сърцето му: „Амур ме свари слаб — съвсем неукрепен, с голяма пробой — от сълзите през клетите очи направо до сърцето.“ Оттогава неговата „луда страст“ е обезсилена и изтерзана, той се оказва в „ярема на Амур“ без никакви изгледи да се освободи от него: „От разум здрав и бич корав необузdana, страстта ми слуша само робския си глас!“

Младежкото увлечение преминава и ето че идва старостта, която го отрезвява. Поетът като Августин ни убеждава, че „младостта и похотливостта“ са суета. По-точно на това го учи Създателят на „всички възрасти и времена“, той му отваря очите за неговите грешки, допуснати поради „празна гордост“. Макар и късно, той се разкайва за своите грехове. Тази вътрешна борба, разкрита в изповедта „За презрението към света“, като червена нишка преминава през неговите сонети и поетът ту пее за тленната красота на Лаура, ту моли съдбата да прекара само една нощ, но нощ без разсъмване, една вечна нощ, когато няма да вижда никого освен звездите. Или пък е обладан от мечтата, че любовта му към нея ще извиси неговия дух към небесата и ще го накара да презре онова, към което се стреми всеки влюбен. Той се утешава с мисълта, че макар да е „тленна твар на земята“, неговата всесилна „нежна страст е от звездите“. Ето какво е желанието му, преди да поеме „пътя към звездите“:

Оставяйки плътта си — шепя прах в земята, —
да видех в нея жал поне, че само в ден
ще ми възвърне век нощта, преди зората
да озари и връх, и дол пред изгрев слънце.

И да прекараме сами след залез слънце
една-едничка нощ блажена под звездите,
и да не светва вече никога зората,
и тя да не се вълпътява в лавър от горите,
за да ми се изплъзне както в онзи ден,
когато Дафне става лавър на земята.

Петрарка се бори против своето „сляпо желание“, което разрушава неговото сърце, оплаква се, че надеждата е несигурна, а „желанието расте“ и в страха си от вечните мъки моли Бога да му помогне да стъпи на друг, по-добър път, благодари на съдбата, че денят, очакван от толкова години, никога няма да настъпи, и горчиво се упреква, че люби смъртно същество с такава вяра, с каквато трябва да обича всевишния. В такива мигове той пожелава смъртта:

Да знам, че след смъртта завинаги духът
ще бъде изцелен от любовта си страстна,
с ръцете си аз сам безмилостно ще тласна
в студената земя нещастната си плът!

Обаче се боя, че може би отвъд
не ще намеря мир, а пак война ужасна,
и колеблив сега пред стъпката опасна,
ни жив, ни мъртъв аз стоя на кръстопът!

Днес поетът благославя всички звуци, с които възпява името ѝ, споделя създи, въздишки, мисли и желания, а утре е готов да се откаже от тези „празни песни“. Петрарка е раздвоен между идеалната и реалната любов, между небесната и земната Афродита. Веднъж той се сърди на Лаура, че не го допуска до себе си, не може да се задоволи само с идеалния образ за нея. Идеалната Лаура е възплъщение на абсолютното съвършенство, което той е изградил в съзнанието си, реалната Лаура е от плът и кръв, тя съществува в действителността. Идеалната Лаура е непостижима, реалната Лаура е живо същество, тя е достъпна като всяка друга жена. Идеалната Лаура може да даде щастие на боговете, а реалната Лаура може да донесе „човешко щастие“. Първата е само блян, втората е реалност. Петрарка се колебае между двете Лаури, а това го обрича на мъчителни страдания. Той ясно съзнава вътрешната борба, която се води в него, борба между земята и небето, между жаждата за щастие и жаждата за спасение. Той започва да си задава трудно решими въпроси:

Ако не е любов, какво изпитвам аз?
Ако това е тя, какво е тя тогава?

Ако е сладък чар, защо ми нагорчава?
Ако горчи, защо пламтя от сладка страст?

Колкото повече приближава старостта, толкова по-благочестив става Петрарка и произведенията му от последните години — „За средствата против щастиего и нещастиего“, „За самотния живот“, „За почивката на монасите“, до голяма степен са проникнати от аскетизъм. Той осъжда своята чувственост, сребролюбие, жаждата си за слава, дори и любовта си към Лаура. Но до края на живота си се стреми към нови придобивки и жаждата му за слава расте с годините. Второто му незаконно дете, любимата му дъщеря Франциска, се ражда след изповедите на поета.

Петрарка си задава въпроса, от какви небесни сфери природата е избирала образец за чудната красота на Лаура. Не за това ли тя е слязла на земята, за да съзрем лика на небесната любов? Който не е видял нейните ласкави очи, който не е озаряван от кроткия блясък на техните лъчи, той не се е докосвал до висшата красота. Който не е слушал речта на живата любов и сладострастните въздишки на нейните устни, той не би могъл да познае любовните страдания. В очите на Лаура се отразява светлината на звездите, на небето, на стихииите, те излъчват любов и кротка грация, самият въздух е пронизан от нейното обаяние и когато я срещне човек, замират всякакви низки страсти, оживяват само чистите и добродетелни мисли и висшата красота заглушава грубите желания:

Когато тя очи навежда към земята
и с длани на гърдите, сбрала дъх, запява,
от непорочните ѝ устни зазвучава
край мен хармония божествена и свята.

Естетически целомъдреното чувство, което поражда присъстието на Лаура, е безспорно. Но, от друга страна, се усеща как плътските еротични желания на поета напират и искат да вземат от живота своето:

Ту с лик смирен е тя, ту с лик — скован от мраз;
ту недостъпно зла, ту детски боязлива;
ту пишно облекло, ту скромно си ушива;
ту кротка е, ту в плен на горда хладна страст;

ту песнички реди, ту в тъжен плач унива;
ту бяга надалеч, ту с мен без страх върви
и с огнени очи сърцето ми изпива;

ту дълго замълчи, ту сладко замълви...
Такъв, и ден и нощ, животът си отива!
Така е наредил Амур — и той, уви!

Петрарка завижда на хората, които никога не се замислят над въпроса за спасението на душата, не се терзаят за греховете на земния живот, не се тровят със страх за бъдещето, а се наслаждават на радостните минути, докато той не разчита на нищо. Поетът непрекъснато чувства в себе си някаква неудовлетвореност, не иска това, което може, не може това, което иска, и вечно търси нещо, което иска, но не може да постигне:

Какво говоря? Где съм? Кой ме заблуждава?
 Не е ли само моята безумна страст?
 Така е! И ако звездите гледам аз,
 не ми орисва ни една съдба такава!
 Ако плътта очите тленни заслепява,
 виновни ли са Вечността
 и всички прелестни неща?

Петрарка е раздвоен между Амур и Лавъра, между любовта и славата, благославя творбите си, с които разнася славата на Лаура и след нейната смърт ще каже: „Не за славата пея аз, а искам само да облекча тъгуващото сърце, да плача, без да търся чест в сълзите.“ Но тутакси добавя: „Ако знаех, че моите песни, внушени от любовта, ще допаднат на сърцата на всички, бих написал повече и по-добри.“

Сред тези вражи мисли раздвоен, блуждая
 и стена вледенен като човек злочест,
 изслушал неочаквана жестока вест.

Обсебва ме ту тая мисъл, ту оная.
 Кой ще надделее в битката, не зная,
 защото влизат в схватка неведнъж до днес!

Смъртта на Лаура поражавя сърцето на Петрарка и слага край на неговата раздвоеност. Сега, когато красавицата е мъртва, и е изчезнала последната надежда тя да сподели любовта му, остават само чистите спомени за нея. На поета му се струва, че не само сърцето му, но и лирата му е разбита, той я оплаква и последните му сонети са най-прекрасните:

В годините, в която младостта цъфти
 и само любовта в душите е всевластна,
 оставяйки тук земната си плът прекрасна,
 тя — дивна и безсмъртна, с мене се прости.

И отлетя в светите райски висоти;
 но и от там ми вдъхва мощ и вяра ясна...
 Уви! Защо и аз веднага не угасна
 и моят дух към нея в миг да полети?

След смъртта ѝ Петрарка вече не възпява нейната „бяла плът“, напомняща за „девствен сняг“, не се вдъхновява и от нейните „златисти къдри“, нито от „милото лице“, той не се възмушава и от „тънкия воал“, под който тя прикрива „къдрите от блестящо злато“, нейният „омаен взор“, нейните „дивни очи“ и „сладък глас“, нейните розови пръсти и красива походка не го вълнуват, всичко това е само спомен, който говори за преходния характер на земните чувства.

След смъртта на Лаура той написва поемата „Триумфите“, в която прекрасната жена признава на поета своята тайна любов, но тя е трябвало да отхвърли любовта на Петрарка. В „Триумфите“ поетът искал да успокои безплодните терзания на сърцето си, разбито от Лаура: човек може да победи земните страсти с целомъдрена добродетелност, плътската любов потъва в забравата на смъртта, а времето превъзмогва славата и, накрая, вечният блажен покой завършва веригата на тези победи и триумфи.

И както при зова на Сафо Афродита пристига на колесница и пита поетесата: „Кой те обижда, о Сафо?“, така и Лаура слиза от „небесните простори“, за да утеши поета:

... Напразно те измъчва жал ужасна!
 По-хубаво е да си извисиш душата
 над земното и суетата
 и празния брътвеж на любовта си жарка
 да пречениш и с ум, и с мярка!

Петрарка признава, че би сложил край на живота си, ако Амур не му шепнесе: престани с тази голяма печал, защото от излишни желаниа ти ще загубиш небето, което жадуваш и където живее тя, смятана от другите за мъртва. От своя страна и Лаура го моли да продължава да я слави, ако още са му мили очите ѝ.

* * *

Диалогът на Петрарка „За презрението към света“ е посветен на различните степени на възпяване на красотата, а оттам и на любовта — човешката красота се оказва една степен по-ниска в сравнение с божествената. Петрарка непрекъснато осъжда това, което никога не успява да победи в себе си. За него любовта се превръща в истински лабиринт от преживявания, от които няма никакъв изход. Поетът не може нито да се примири с това противоречие, нито да го преодолее в себе си през целия си живот.

Вече достатъчно знаем за вътрешната борба, която води със себе си Петрарка и от която не може да се каже, че излиза победител. „Сонетите на Петрарка — подчертава А. Ф. Лосев — говорят за неговата любов, трактатите му — за властта на разума и

традицията. Но същите тези сонети носят в себе си противоречията на трактатите и любовта към Лаура се превръща в обект на най-сурово осъждане в беседите „За презрението към света“, написани от него още тогава, когато не е навършил и четиридесет години. В това произведение той красноречиво говори какво значи за него любовта; той нарича любовта най-хубавата радост и казва, че без любов най-светлата част на душата му ще потъне в мрак.“³⁵

При изграждане образа на Лаура Петрарка се ръководи не само от идеята за прекрасната дама, създадена от историята, философията или етиката, а и от естетическата наслада, родена в процеса на съзерцанието. Затова той не се задоволява с факта на съществуването на любимата, а иска нейният образ да бъде естетически прекрасен и духовно извисен. Но разлика от Данте за него любовта има не само духовен, но и чувствен характер. Този, който изпитва истинско любовно преживяване, не само преценява характера на своята любов, но и я изживява непосредствено. Любовта е не само оценъчно чувство, но и непосредствено усещане. Понеже не успява да изживее своята любов пълноценно, Петрарка е раздвоен и много страда. Той обича Лаура, но не се чувства щастлив. Прославя нейната красота, но се нахвърля върху нея заради коравосърдечieto ѝ и направо я нарича „жестока“. За Петрарка любовта заради самата любов може да има голяма стойност, но не е пълноценно преживяване. Затова той утвърждава еротичната любов, но я извисява до степента на естетическо съзерцание. Именно от чувствената любов тръгва неговото благородно служене на дамата; но той не претендира за ощастливяването на своите желания. Любовта се превръща в поле за действие, на което влюбеният придобива възможност за естетическо и нравствено съвършенство. Затова Шели възприема стиховете на Петрарка като „заклинания“, откривайки в тях тайните вълшебни извори на насладата, която се ражда от любовната мъка. Не е възможно, твърди Шели, да почувствуваме и да станем „частица от красотата“, ако „свещените чувства“ на поета не събудят у нас нежност и духовна извисеност. Той е убеден, че чувствата на поета могат да направят хората по-добри, по-великодушни, по-мъдри и да ги издигнат над „дребнавия себелюбив свят“.

Петрарка открива своята възлюбена не сред ефирните грации на рая като Данте, а сред пролетните градини. Тя поражда в душата ни светли мисли и човешки желания, свещен възторг и вечни чувства. Застанала с целия си ръст върху пиедестала, който поетът ѝ издига в своите сонети, Великолепната днес спокойно стои над мирската суета и врявата на живота.

Затова трябва да се съгласим с Петрарка, че на Лаура няма равна нито в древността, нито в ново време, навярно няма да има и в бъдеще.

³⁵ Лосев, А. Ф. Эстетика Возрождения, 221—222.